

ΑΝΕΚΔΟΤΟΣ «ΛΟΓΟΣ ΘΡΗΝΗΤΙΚΟΣ
ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ» ΑΠΟ ΚΩΔΙΚΑ
ΤΗΣ ΜΟΝΗΣ ΠΑΜΜΕΓΙΣΤΩΝ ΤΑΞΙΑΡΧΩΝ ΓΡΕΒΕΝΩΝ

Το κείμενο, που δημοσιεύεται στη συνέχεια, προέρχεται από σπάραγμα χειρογράφου κώδικα, που έχει κατατεθεί στο Κέντρο Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας της Ακαδημίας Αθηνών, με αύξοντα αριθμό 754¹. Σύμφωνα με το συνοδευτικό σημείωμα, το χαρτώο αυτό σπάραγμα, που αποτελείται από 6 φύλλα λευκού χαρτιού με διαστάσεις 0,17 x 0,23, «ἀπεσπάσθη ἐκ χειρογράφου. Ἐκ τῆς Μονῆς Κουσκό τῆς ἐπαρχίας Γρεβενῶν». Δεν παρέχεται όμως καμία άλλη διευκρίνιση για το χειρόγραφο αυτό ή για άλλα χειρόγραφα της ίδιας μονής.

Από τη μέχρι σήμερα έρευνα διαπιστώθηκε ότι η εν λόγω μονή είναι η Ιερά Μονή Παμμεγίστων Ταξιαρχών Γρεβενών, που παλαιότερα ήταν γνωστή και ως μονή Κουσκό, από το όνομα του πλησιόχωρου οικισμού². Πλην του Καταστίχου της μονής, που αρχίζει το 1834, δεν υπάρχουν άλλες μαρτυρίες για χειρόγραφα που φυλάσσονταν εκεί, ούτε σύγχρονη ούτε παλαιότερη³.

1. Σύμφωνα με τη σφραγίδα εισαγωγής, το σπάραγμα αποκτήθηκε στις 17 Αυγούστου του 1925. Τον καθηγητή κ. Γ. Κ. Παπάξογλου ευχαριστώ θερμά για τον τελικό έλεγχο της μεταγραφής του κειμένου, την υπόδειξη αρκετών γραφών και τη βοήθειά του για τη σύνταξη του κριτικού υπομνήματος.

2. Παραδίδεται και ο τύπος *Κοχισκό* ή *Κοσικό*, στον κώδικα 268, φ. 1γ του β' μισού του 16ου αιώνα, της μονής Μεγ. Μετεώρου (Μεταμορφώσεως) Μετεώρων, βλ. Ν. Βέης, *Τα χειρόγραφα των Μετεώρων* 1, Αθήνα 1967, σσ. 293, 294. Το 1927 (ΦΕΚ Α' 18/1927, Διάταγμα Δ' (20.1.1927) μετονομάστηκε σε *Ταξιάρχη*, λόγω της παρουσίας και της λατρευτικής αφιέρωσης της μονής. Η μονή, με την πλούσια εθνική της δράση, αναφέρεται στις ιστορικές πηγές του 19ου αιώνα, βλ. Γ. Αδάμου, *Η Κοζάνη μέσα από τα ανέκδοτα αρχεία του Ελληνικού Προξενείου Ελασσόνας*, Κοζάνη 1994, σσ. 109, 111 (έκδ. περιοδικού *Δυτικομακεδονικά Γράμματα*). Πρβλ. Ν. Βέης, *ό.π.* σ. 2. *Μονή Βαρλαάμ*, Αθήνα 1984, σσ. 349, 399 και Δ. Σοφιανός, *Τα χειρόγραφα των Μετεώρων* 3. *Αγ. Στέφανος*, Αθήνα 1986, σσ. 277, 278.

3. Για το Κατάστιχο αυτό βλ. Θ. Παπαθανασίου, «Το Κατάστιχο της Ιεράς Μονής των Παμμεγίστων Ταξιαρχών», *Δυτικομακεδονικά Γράμματα* 6 (υπό δημοσίευση). Ο ίδιος, «Αφιέρωματα Σιατιστινών στο μοναστήρι των Παμμεγίστων Ταξιαρχών», *Εφημερίς* (Σιάτιστα, Ιούνιος 1994), σσ. 3, 4, όπου και γενικότερες πληροφορίες για τη μονή. Ο ίδιος, «Ιστορική Τοπογραφία του χωριού Ταξιάρχης Γρεβενών», *Πρακτικά Α' Επιστημονικού Συνεδρίου Γρεβενών* (Οκτώβριος 1993, υπό δημοσίευση) στο ίδιο συνέδριο ανακοινώθηκε και η μελέτη της κας Ξανθής Σαββοπούλου, γύρω από την αρχιτεκτονική του μοναστηριού. Τον κ. Θ. Παπαθανασίου ευχαριστώ και από εδώ θερμά για τις πληροφορίες που είχε την καλοσύνη να μου στείλει, καθώς και για τα αντίγραφα ανέκδοτων μελετών του, που έθεσε υπόμιν μου. Ο ίδιος μου μεταβίβασε με επιστολή του (13.1.1995) και μαρτυρία του καθηγητή του Α.Π.Θ. κ. Αν. Μέγα, ότι

Πρόκειται λοιπόν εδώ για μαρτυρία γύρω από ένα χαμένο ή λανθάνον σήμερο χειρόγραφο, που ανακινεί ξανά το ζήτημα της έρευνας γύρω από τις πιθανότητες ύπαρξης βιβλιοθήκης στη μονή.

Το κείμενο που δημοσιεύεται στη συνέχεια⁴ αποτελεί έναν θρήνο για τις συμφορές που έπληξαν την Κωνσταντινούπολη στο τέλος του 18ου αιώνα, φυσικές καταστροφές και μία επιδημία πανούκλας, που περιγράφεται με τα πιο μελανά χρώματα. Σύμφωνα με τη σχετική βιβλιογραφία, συνδυασμός πανούκλας και φυσικών καταστροφών συνέβη στην Κωνσταντινούπολη και την περιοχή της το 1778⁵· η επιδημία εκείνη υπήρξε ιδιαίτερος καταστρεπτική⁶ και σηματοδότησε μια σειρά επιδημιών που έπληξαν ανεπανόρθωτα τον ελληνικό χώρο στο τέλος του 18ου αιώνα. Στο πλαίσιο αυτό το κείμενο μας αποτελείται από δύο κυρίως μέρη: την εξιστόρηση των δεινών από την επιδημία ή τις φυσικές καταστροφές και την ηθική διαπαιδαγώγηση των σύγχρο-

μέχρι το 1957 σωζόταν στο μοναστήρι χειρόγραφο αντίγραφο του λεξικού της Σούδας. Λεπτομέρειες για τη μονή παρέχει και ο Ν. Γκατζιάνας, *Ο Ταξίαρχης Γρεβενών*, Θεσσαλονίκη 1980, σσ. 67-75, όπου και εκτενή τμήματα από το Κατάστιχο που προαναφέρεται. Για τα χειρόγραφα στα Γρεβενά βλ. επίσης και Σεργίου Σιγάλα (Μητροπολίτη Γρεβενών), *Ιερά Μονή Οσίου Νικάνορος και το Κεμηλιοφυλάκιο* αυτής, Γρεβενά 1991, σσ. 93-113, όπου και κατάλογος των χειρογράφων της μονής Ζάβορδας.

4. Από τη σχετική βιβλιογραφία το κείμενο φαίνεται ανέκδοτο· δυστυχώς δεν μπόρεσα να συμβουλευτώ τον κατάλογο με τα incipit των ελληνικών χειρογράφων που συντάσσει στο Ιστορικό και Παλαιογραφικό Αρχείο του ΜΙΕΤ ο κ. Αγ. Τσελίκας, επειδή ακόμη είναι ανέκδοτος.

5. *Εἰς τοὺς 1778 ἐγένετο μέγας χειμὼν ἐν Κωνσταντινουπόλει· τῷ αὐτῷ ἔτει συνέβη καὶ μέγα θανατικὸν*· βλ. Κ. Κωστής, «Χρονογραφία της πανώλης στην ελληνική χερσόνησο (14ος-19ος αι.) 2», *Ἰστωρ* 7 (1994) 127· το πρώτο μέρος της μελέτης αυτής δημοσιεύτηκε στο ίδιο περιοδικό, στο τεύχος 6 (1993), και πρόκειται για τμήμα ενυπόθετης μελέτης του συγγραφέα, που θα δημοσιευτεί από τις Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, με τον τίτλο *Στον καιρό της πανώλης. Εικόνες από τις κοινωνίες της ελληνικής χερσονήσου, 14ος-19ος αι.*· τα χρονολογικά προβλήματα που σχετίζονται με το θέμα παρατίθενται στο πρώτο από τα σχόλια που ακολουθούν.

6. Για την επιδημία του 1778 βλ. Α. Κομνηνός-Υψηλάντης, *Εκκλησιαστικῶν καὶ πολιτικῶν τῶν εἰς δώδεκα βιβλία Η΄, Θ΄ καὶ Ι΄, ἤτοι τὰ Μετὰ τὴν Ἀλωσιν (1453-1789)*, Κωνσταντινούπολη 1870, σ. 567. Β. Σκουβαράς, *Το παλαιότερο αρματολόγιο του Πηλίου και οι Αρβανίτες της Θεσσαλομαγνησίας (1750-1790)*, Βόλος 1960, σ. 45. Κ. Δ. Μέρτζιος, «Ἡ Ἄρτα εἰς τὰ αρχαία τῆς Βενετίας», *Σκουφάς* (Ιούλιος - Δεκέμβριος 1975), σ. 399. Ν. Β. Μάνεσης, *Περί τοῦ Νικολάου Ἀρλιώτη (1731-1812) καὶ τῶν χειρογράφων χρονικῶν αὐτοῦ*, Κέρκυρα 1873, σ. 14. Σπ. Λάμπρος, *Κατάλογος τῶν ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τοῦ Ἁγίου Ὁρους ἐλληνικῶν κωδίκων* 2, Καίμπριτζ 1900, σ. 323. C. Stéphanos, «La Grèce au point de vue naturel, ethnologique, anthropologique, démographique et médical», *Dictionnaire Encyclopédique des Sciences Médicales*, Paris 1884, σ. 509. Ν. Svoronos, *Le commerce de Salonique au XVII siècle*, Paris 1956, σ. 136. Ο ίδιος, *Salonique et Cavala (1686-1792)*, Paris 1951, σσ. 117-119. D. Iliadou, *Inventaire des documents des Archives de la Chambre du commerce de Marseille. Lemme Salonique (XVIIe-XVIIIe s.)*, Thessaloniki 1981, σ. 87. Περβλ. Κ. Κωστής, «Χρονογραφία της πανώλης... 2», *ό.π.*, σ. 134· εκτός από την Κωνσταντινούπολη, στην επιδημία εκείνη επλήγησαν επίσης νησιά του Αιγαίου, τα Ιωάννινα, ο Βόλος, τα Φάρσαλα, ο οθωμανικός στόλος, το Γαλαξείδι, η Πελοπόννησος και η Θεσσαλονίκη.

τών του ανθρώπων, αφού ο λοιμός αποδίδεται στη δίκαιη οργή του Θεού για τις πολλές ανθρώπινες αμαρτίες.

Στο τέλος του κειμένου παρατίθεται η εξής χαρακτηριστική υπογραφή: *Τέλος κάμνω εις τούς χιλίους έπτακοσίους όγδοήντα έπτά, Όκτωβρίου έν- νέα. Ό γράφας Θεόκλητος ίεροδιάκων Κύπριος.* Η διατύπωση του κειμένου δεν επιτρέπει να συμπεράνουμε αν ο Θεόκλητος είναι ο αντιγραφέας ή ο συντάκτης του κειμένου μας⁷, ο οποίος μάλιστα, σύμφωνα με τους ίδιους τους στίχους του, έζησε την επιδημία, έχασε τη σύζυγό του σε αυτή και ο ίδιος κινδύνευσε να πεθάνει. Παλαιογραφικές ενδείξεις, που αναφέρονται και σχολιάζονται στη συνέχεια⁸, υποδεικνύουν ότι μάλλον το χειρόγραφο που διαθέτουμε είναι απόγραφο ενός αρχικού, που σήμερα είναι οριστικά χαμένο ή λανθάνει. Ο γραφέας λοιπόν του σπαράγματος μπορεί να είναι ο Θεόκλητος ή ένας ανώνυμος αντιγραφέας του 18ου αιώνα, που μαζί με το κείμενο αντέγραψε και την υπογραφή του τέλους. Ίσως ακόμη το αρχικό κείμενο να συντέθηκε το 1778 και το απόγραφο που διαθέτουμε να είναι του 1787, οπότε η υπογραφή και η χρονολόγησή της να είναι του αντιγραφέα και όχι του αρχικού συντάκτη. Οι πληροφορίες που διαθέτουμε δεν επιτρέπουν επί του παρόντος τη λύση του προβλήματος αυτού.

Στη συνέχεια εκδίδουμε το κείμενο και το συνοδεύουμε με σχόλια για την πληρέστερη ερμηνευτική του προσέγγιση, όπου αναδεικνύεται και η σημασία του για τη μελέτη των νοοτροπιών και των αντιλήψεων της εποχής του, άρα και για τη γνώση του ελληνικού παραδοσιακού πολιτισμού κατά τον 18ο αιώνα. Κατά την έκδοση διορθώνονται ορισμένα ορθογραφικά λάθη, ενώ παραμένουν γλωσσικές ιδιομορφίες του συγγραφέα ή της εποχής, όπως η έκθλιψη του πρώτου φωνήεντος της επόμενης λέξης μετά από άρθρο (*τά άφήνεις* → *τά 'φήνεις*). Επίσης προστίθεται το ευφωνικό ν, που συνήθως παραλείπεται πριν την κατάληξη σε α' μετρικές ή άλλες επεμβάσεις δηλώνονται στο κριτικό υπόμνημα που ακολουθεί το κείμενο:

7. Στον κατάλογο των Α. Πολίτη - Μ. Πολίτη, «Βιβλιογράφοι 17ου-18ου αιώνα. Συνοπτική καταγραφή», *Δελτίο του Ιστορικού και Παλαιογραφικού Αρχείου του ΜΙΕΤ* 6 (1988-1992) 446-449 αναφέρονται αρκετοί Θεόκλητοι, από τους οποίους όμως κανείς δεν φαίνεται να ταυτίζεται με τον δικό μας, ο οποίος θα πρέπει να προστεθεί.

8. Πρόκειται για μετρικά χάσματα, οφειλόμενα προφανώς σε παρανοήσεις του αρχικού κειμένου και για την παρεμβολή δύο στίχων καραμανλίδικων και άσχετων με το υπόλοιπο κείμενο (στ. *153α και *153β).

- 1 Τραγωδία κοινή ἤτοι λόγος θρηνητικός τῆς Κωνσταντινουπόλεως
κατὰ τὸν παρελθόντα χρόνον δηλονότι ὀργή Θεοῦ ἦλθεν ἐπ' αὐτῇ

- Τὸν χρόνον ποῦ ἐπέρασε πολλὰ νὰ τὸν θρηνησοῦν
πολλές πληγές ἐγέννησε θεήλατες μεγάλες,
πανοῦκλες ἀδιάκοπες θανατηφόρες ζάλες
παροξυσμοὶ καὶ λοιμικῆς ἦτον συντροφιασμένες,
5 στὸν Ἄδην ἐκατέβασαν πολλὰς ψυχὰς καημένες.
Πυρκαϊῆς, κατακλυσμοὶ καὶ κεραινοὶ μὲ κτύπους,
ἄνωθεν ἐκατέβηκαν καὶ ῥάγισαν τοὺς τοίχους.
Σώματα δὲν εὗρισκανε στὰ σπίτια νὰ κάψουν,
οἱ ἄνθρωποι ἐπήγαιναν τοὺς νεκροὺς τοὺς νὰ θάψουν.
10 Ἀφήνω δὲ τὰ ρεύματα τῶν ποταμῶν τὴν βίαν,
πολλοὺς ἀνθρώπους ἐπνίξαν εἰς τὴν κατεβασίαν
τὰ δένδρα ἐξερρίζωσαν, ὅσπια ἐπήραν,
καὶ ἄλλα πλεῖστα πράγματα στὴν θάλατταν ἐσῦραν.
Ἀφήνω νὰ λογιᾶσθε τὰ φτεινὰ τὰ τόξα
15 ἁμαρτιῶν ἦτον πληγές, ὁ Θεὸς νᾶχη δόξα.
Παγκόσμια εἶναι τὰ κακά, κοινὰ ἦτον τὰ πάθη
Κυρίου μας τὰ κρίματα ἄβυσσος εἶναι βάθη.
Πανωλεθρία φοβερὰ καὶ κριντισμὸς μέγας
στὴν Πόλιν ἠκολούθησαν ὡς οὐδέποτε ἄλλος.
20 ἡ γλῶσσα μου θεὲ νὰ εἶπῃ, πλέον δὲν ὑποφέρει
τὸ φτεινὸ τὸ δυστυχῆς λέγω τὸ καλοκαίρι.
Τὸν Μάϊον ἀρχίνησε νὰ κόπτει ἡ πανῶλη
εἰς τὰ χωρία ἔφυγαν μικροὶ μεγάλοι ὄλοι
καὶ μόλις τὸν Νοέμβριον ἐγύρισαν στὴν Πόλιν /
25 μὰ ὄχι καθὼς ἐπήγεναν μαζὶ ἐπ' ἐδῶ ὄλοι.
οἱ ἄνθρωποι οἱ ἄθλιοι σὰν ἄλλοτε θαυροῦσαν
στὴν τοπικὴν μετάβασιν πάντοτε ἀκουμποῦσαν,
δὲν ἠλπίζαν κατόπι τοὺς ὁ θάνατος νὰ τρέξῃ
μὲ λοιμικὴν καὶ πυρετὸν τούτους νὰ κατατρέξῃ
30 Καὶ ὡσὰν ἕνας δήμιος ἄνδρες νὰ τυραννήσῃ
καὶ συζυγίης παλαιῆς νὰ τὲς ἀποχωρίσῃ,
θεῖες παλεῆς ἀνεψιῆς ὁμοῦ νὰ θανατώσῃ,
παρηγορία δὲν μπορεῖ τὸν νοῦ μου νὰ μερώσῃ.

Tit δηνότι cd. – ὀργός cd. – 1 χρόνος cd. – 2 πολλαῖς πληγαῖς cd. – 3 ζάλαις cd. – παροξυσμοὶ > πανοῦκλες ὁμοῦ s.l. – λοιμικαῖς cd. – ῥάγησαν cd. – 11 τὴν > τὸν cd. – 13 πλεῖστα cr. s.l., πολλὰ cd. – 18 Post φοβερὰ ad. καί cd. 26 ἄθλιοι cd. – 28 ἠλπίζα cd. – 33 πορῆ cd.

- Ἄλλιμονον, ἀλλίμονον καὶ πῶς νὰ σιωπήσω,
 35 Τὰ πάθη μου τὰ φετεινὰ νὰ μὴν ἐκτραγαθῶσω,
 ἀμὴ τὰ ἄμετρα δεινὰ νὰ μὴν ἀπαριθμήσω
 τοῦ κόσμου καὶ τῆς Πόλεως πρέπει νὰ τὰ θρηνησω.
 Μὰ ἔκρινα νὰ μὴν λυπηθῶ κλαυθμούς νὰ μὴ ψηφίσω,
 μὲ τὰ κοινὰ τὰ ἴδια ἴσως παρηγορήσω.
- 40 Πόσες μανάδες ἔκλαψαν φέτος τίς θυγατέρες
 καλὸν ἦτον πρῶτον αὐτὲς νὰ θάψουν τὲς μητέρες.
 Ὅμως ἡ κρίσις τοῦ Θεοῦ εὐλογον δὲν τὸ ἤρην,
 ὁ θάνατος ἐθήρησεν αὐτὲς μόνον ἐπῆρην.
 Θλίψεις πολλὲς καὶ συμφορὲς εἰς τοὺς γονεῖς ἀφῆκαν
 45 τοὺς ἄνδρας τοὺς ἐλύπησαν στὸν Ἄδην κατεβῆκαν.
 Εἶπα πὼς τὸ κοινὸν κακὸν δίδει παρηγορίαν
 μὰ τοῦ θανάτου ἡ πληγὴ τιτρώσκει τὴν καρδίαν.
 Πολλὺς λαὸς ἐχάθηκεν ἐφέτος ἀπ' τὴν Πόλιν,
 μέγα κακὸν φθορὰν πολλὴν ἔκαμεν ἡ πανώλη.
- 50 Ὅσπítια ἐσφάλησαν, ἐρήμωσαν οἱ στρατές
 3 σκύλοι πολλοὶ ἐψόφησαν ὁμοῦ δὲ καὶ οἱ γάτες. /
 Μέρος τῆς γῆς δὲν ἔμεινε μνημορία γενῆκαν
 πολλῶν ἀνθρώπων σώματα μέσα στὴν γῆν ἐμβῆκαν.
 Ἦκουσα πὼς καὶ ζωντανούς πανοικλοκτυπημένους
 55 τοὺς ἔθαψαν ζορ ζορινὰ τοὺς ξένους τοὺς καημένους.
 Γονεῖς δὲν εἶχαν οἱ πτωχοί, μανάδες νὰ τοὺς κλάψουν
 καὶ μὲ τὴν πρέπουσαν τιμὴν παπάδες νὰ τοὺς θάψουν.
 Καὶ ποῦ παπάδες νὰ βρεθοῦν στὸν ἀριθμὸν νὰ φθάσουν
 καὶ τῶν νεκρῶν τὰ σώματα ὀσίως νὰ τὰ θάψουν.
- 60 Δὲν ἦτον δύο μῆτε τρεῖς, μῆτε θανατωμένοι
 ἀλλ' ἦτον πλῆθος ἄπειρον οἱ ξένοι οἱ καημένοι.
 Ἄλλιμονον καὶ ἱερεῖς τὸ μερτικόν τους πήραν,
 ἀπέθανον, ἐξέλιπον καὶ ἄλλους πολλοὺς ἐπῆραν.
 Τοῦ Μπαλουκλῆ τὰ χόματα μνημεῖα ἐγενῆκαν
 65 ἱερωμένοι, λαϊκοὶ πολλοὶ ἐκεῖ ἐμβῆκαν.
 Τὸ πᾶν τῆς γῆς δὲν ἔμεινε εὐκαιρον χωρὶς σῶμα
 βρωμα θανάτου ἔγινε ἔλεεινὸν καὶ πτώμα.
 Ὡ Πόλις Βασιλεύουσα, Πόλις εὐλογημένη
 ἐφέτος καταστήθηκες Πόλις κατηραμένη.

- 70 Ὡ Πόλις πασῶν πόλεων καὶ κορωνίς μεγάλη
 σκληρὰ ἔμαστιγώθηκες ἐφέτος παρὰ ἄλλη.
 Τέσσαρες ἦτον οἱ πληγές, θεόθεν οἱ παιδεῖες
 πολλὰ δὲ ἦτον τὰ κακὰ ἄμετρος ἁμαρτίες.
 Ὡς Σόδομα καὶ Γόμορα ἔγιναν οἱ πολῖται
- 75 ἀλλοίωσιν λαμβάνουσιν καλὴν οἱ Νινευῖται.
 Ὡ Πόλις ἡγεμονική, Πόλις χαριτωμένη
 περιφρημη, περίβλεπτη ἀπ' ὄλες ζηλεμένη.
 Ὡ Πόλις σὲ ἐλύπησεν χρόνος ὁ πανδαμάτωρ
 καὶ πάλιν σὲ ἠλέησεν Κύριος παντοκράτωρ. /
- 4 80 Ὡ Πόλις ὅπου εἰς ἐσὲ ὄλες οἱ πόλεις βλέπουν
 τὰ ἔθνη καὶ φυλές τῆς γῆς σὲ σένα πάντα ῥέπουν.
 Ὡ Πόλις πολυτόθητος τὰ τέκνα σου θρηνοῦσι
 διατι ἐλπίδα δὲν εἶναι πλέον νὰ σὲ ἰδοῦσι.
 Θρηνεῖς καὶ σὺ τὰ τέκνα σου τὰ ἤρπασεν ὁ Χάρος
- 85 νὰ τὰ ἰδῆς ἄλλην φορὰν δὲν ἔχεις πλέον θάρρος.
 Ἀλλίμονον, ἀλλίμονον καὶ ἡ Ραχήλ θρηνοῦσε
 τὰ τέκνα τῆς νὰ τὰ ἰδῆ πλέον δὲν καρτεροῦσε.
 Δὲν ἤθελεν αὐτὴ ποσῶς νᾶχη παρηγορίαν
 τὰ ἔκγονά τῆς ἔχασε, τήκεται τὴν καρδίαν.
- 90 Θρηνώ κἀγὼ τὴν συμφορὰν ἐμὴ καὶ δυστυχίαν
 ἔχασα φεῦ ἀπώλεσα φρόνιμην συζυγίαν.
 Καὶ ἂν θρηνώ τί ὠφελῶ, Αἰθίοπα λευκαίνω
 πάλιν εἰς Ἄδην καταντῶ εὐκαιρα παραδέρονω.
 Ἄν ἦτον τρόπος οἱ νεκροὶ ὀπίσω νὰ γυρίσουν!
- 95 Ἄλλ' ἐπειδὴ τὰ τῶν θνητῶν θνητὰ εἰσὶ καὶ κόνις
 καὶ τὸν ἀέρα τὸν κτυπᾶς καὶ τὴν καρδιά σου σώνεις,
 δὲν συλλογᾶσαι πῶς καὶ σὺ κατόπιν του προφθάνεις,
 τὸν βίον σου διόρθωσε καὶ τὸν καιρὸν μὴ χάνεις.
 Δὲν συλλογᾶσαι πῶς κι σὺ πληὸς εἶσαι καὶ χῶμα;
- 100 Καθάρισε πανάθλιε τὸ τῆς ψυχῆς σου ὄμμα.
 Δύο φορές τρισάθλιε εἰς τὸν Ἄδην κατήλθες
 καὶ πάλιν ἐκεῖ καταντᾶς, ἦλθες, εἶδες, ἀπῆλθες.
 Στὸν θάνατον κατέβηκες πῶς δὲν τὸ συλλογᾶσαι
 ὁ κλέπτης πάλιν ἔρχεται, ἀγρύπνα μὴ κοιμᾶσαι.
- 105 Ἄλλαξεν βίον καὶ ζωὴν ἂν θέλῃς διὰ νὰ ζήσης
 καὶ βασιλείαν οὐρανῶν νὰ τὴν κληρονομήσεις. /
 5 Στὸν νοῦν σου ὑποτύπωσε τὰ περασμένη βέλη

- ἂν θέλῃς καὶ ἂν ἀγαπᾷς νὰ ἔχῃς καλὰ τέλη.
 Τοὺς Νινευίτας ἔφθασεν Θεοῦ ἡ εὐσπλαχνία
 110 τὸν Ἰωνᾶ δὲν ὠφελεῖ ποσῶς ἡ προφητεία.
 Εἶδες ὄργην καὶ ἀπειλήν θεόθεν καὶ παιδείαν,
 ἄφησε τὴν κατάκρισιν καὶ τὴν κατηγορίαν.
 Θανάτους εἶδες καὶ λοιμούς, κατακλυσμούς ὑδάτων,
 ἄνθρωπε δὲν αἰσθάνεσαι τὰ πλήθη τῶν κριμάτων,
 115 Πανωλεθρία ἔπεσε στὸν κόσμον καταδίκη
 παρακαλῶ σε σμίκρυνε ὀλίγον τὸ σαρίκι.
 Παίδευσεν καὶ τὴν γλῶσσα σου φόγον νὰ μὴ λαλήσῃ,
 τὸν Ἄδην καὶ τὴν κόλασιν νὰ μὴ κληρονομήσῃ.
 Τῶν ἀδελφῶν τὰ σφάλματα ἄς μὴ τὰ θεατριῶν.
 120 τὰ ἐδικὰ τῆς πταίσματα καλὰ ἅγια καλαντιῶν.
 Κορίτσια πῶς περιπατοῦν γυναῖκες τί λαλοῦσι
 οἱ ἄνδρες δὲν τὲς ἐρωτοῦν τὸ τί αὐτοὶ ποιοῦσι.
 Στὰ λοιπὰ πίπτει λοιμικὴ αὐτὴ λέγει πανούκλα
 τὸ ψεῦδος δὲν τὸ ἄφησεν ὁ μασκαρὰς ἡ κούκλα.
 125 Παγκόσμια πολλὰ κακὰ ἔπεσαν εἰς τὴν Πόλιν,
 δὲν σωφρονίζεται αὐτὴ, τὴν λείπει τὸ φαγγιόλι.
 Ὅταν Αἰθίοψ λευκανθῇ καὶ κόρακας ἀσπρίσῃ
 τότε καὶ αὐτὴ κατάκρισιν μπέλκῃ νὰ τὴν ἀφήσῃ.
 Γλῶσσα ποῦ ἐσυνήθισεν πάντα κακὰ νὰ λέγῃ
 130 εἰς τὰ κακὰ ἔχει ῥοπήν, τὰ καλὰ δὲν ἐκλέγει.
 Αἰθίοψ οὐ λευκαίνεται κατὰ τὴν παροιμίαν
 οὐδὲ καρκίνος ἔμαθεν βαδίζειν κατ' εὐθεῖαν.
 Καλὰ τὸ εἶπαν οἱ σοφοί, φύσις διεστραμμένη
 μεταβληθῆναι δυσχερές, ἐχάθηκες καημένη. /
 135 Ἐκ ῥόδων μία ἄκανθα ἐβλάστησεν ἀθλία
 καὶ τοὺς πατέρας ἐρευνᾷς τί κάμουν στὰ κελλία.
 Τὴν καταδίκην τοῦ Ὁξᾶν κᾶν δὲν τὴν συλλογᾶσαι
 τὸ πῦρ αὐτὸ ἐτέφρωσε, Θεὸν πῶς δὲν φοβᾶσαι;
 Χριστὸν ἐσὺ πῶς ἄπτεισαι, προφήτες δὲν πιστεύεις
 140 Θεὸν διατὶ κακολογεῖς καὶ ἄρχοντα χλευάζεις;
 Κρίσιν καὶ ἀνταπόδοσιν θαρρῶ πῶς δὲ προσμένεις
 τὸ πῦρ τὸ ἀτελεύτητον στὸν νοῦν σου δὲν τὸ βάζεις.
 Παρακαλῶ τὸν Κύριον τὸν βίον σου νὰ κόψῃ
 διατὶ ἂν δὲ διορθωθῆς ἔχεις πολλὰ νὰ μπλέξῃς.

- 145 Οἱ ὄρνιθες πόσα ἀνὰ ἐγέννησαν ἕξατάξεις
καὶ οἱ λαλάδες δυστυχοῦν ἐσὺ διατὶ χτικιάξεις;
Ἐρεύνησε τὰ κατὰ σε, βλέπε τὸ ἴδιόν σου
ἐξέταξε πολλὰ καλά, κάρφος τῶν ὀμματιῶν σου.
Ἐπαρε τὸν καθρέπτην σου, ἰδὲς τὸ πρόσωπόν σου,
150 ταλάνισε καὶ θρήνησε τὸ χάλι τὸ δικόν σου.
Μὴν ἀναδέχεσαι ἐσὺ τοῦ κόσμου τὰς φροντίδας
μὴν τύχη καὶ περικλεισθῆς εἰς φοβερὸς παγίδες.
Πρέπει λοιπὸν ὡς λογικὸς καὶ τοῦ Θεοῦ εἰκόνα
νὰ μὴν μᾶς μέλλη παντελῶς τι κάμει ἢ κοκόνα,
155 τὸν ἄνδρα τῆς δὲν ἀγαπᾷ, ἐκεῖνος δὲν τὸ στέργει
εὐμορφη εἶναι ἢ κακὴ ἐσένα τί σέ μέλει;
Ἐφθασε ἡ Σαρακοστή, τὸ Πάσχα πλησιάζει
καθάρισον τὰ κατ' ἐσέ, διὰ ξένα μὴ σέ νοιάζει.
Μετάνοιαν καὶ συντριβὴν κοίταξε νὰ ποκτήσης
160 τὸ τῆς νηστείας στάδιον καλῶς νὰ διανύσης.
7 Τὸν βίον σου διόρθωσε τινὰ μὴ κατακρίνης /
τῆς μετανοίας τὸν καιρὸν μὴν τὸν παραμακρύνῃς.
Ῥύθμισε καὶ τὰ ἦθη σου, φοβοῦ τὸ συνειδὸς σου
κατήγορος καὶ γὰρ ἐστὶ δεινὸς καὶ ἔλεγχος σου.
165 Ὁ κόσμος ὄλος ἂν ἐλθῆ τὰ πλούτη σου νὰ τάξη
δὲν ἠμπορεῖ, δὲν δύναται μίαν ψυχὴν νὰ ἄλλάξῃ
Καταλαλῶ τί ὠφελῶ, πές με τί κέρδος ἔχω;
τὸν δρόμον τῆς Κολάσεως μὲ βίαν πολλὴν τρέχω.
Δὲν ὠφελουῖμαι στὸ πουργί, ἡδονὴν δὲν λαμβάνω
170 θεῖαν ὄργην κληρονομῶ καὶ τὴν ψυχὴ μου χάνω.
Δὲν συλλογοῦμαι παντελῶς τὸ περασμένο χάλι,
φοβοῦμαι φέτος μὴν ἰδῶ πάλιν αὐτὴν τὴν ζάλην.
Θεομηνίες περισσὲς στὴν Πόλιν τριγυρίζουν
νήσους πορθμοὺς τε καὶ ἰσθμοὺς νόσοι τὰ σουπουρδίζουν.
175 Ὡ συμφορὰ συμβεβηκὸς μεγάλῃ δυστυχία
ἐξέλιπον οἱ οἰκτιρμοί, Θεοῦ ἢ εὐσπλαχνία.
Εἰς ἀνοήτων γὰρ ψυχὴ Θεοῦ ποτὲ δὲ μπαίνει
ἂν τύχη δὲ καὶ νὰ ἐμβῆ ταχέως πάλιν βγαίνει.
Παγκόσμια πανώλεθρα ἦν τὰ συμβεβηκότα
180 ἀμαρτωλοῦς ἐπαίδευσεν ὁ Θεὸς τὰ εἰκότα.

- Ἐπάταξεν, ἀπέκτεινε διὰ τὰ αἰσθανθῶσι
 ἀπὸ τὰ πρῶτα τους κανιὰ τελείως τὰ ἴφειθῶσι
 Ἐπιστροφὴν καὶ ἀποχὴν πάλιν αὐτοὶ δὲν ἔχουν,
 ἐλπίδα ἄκρον ἐφετοῦ ποτὲ ἄς μὴν παντέχουν.
- 185 Ἐξέλιπον οἱ χρεῖοντες ἕως ἐνὸς οὐκ ἔστι
 τὰ κρίματά μας ἔφθασαν ἕως καὶ εἰς τὸν Πλάστην.
 Στοχάσου πῶς τὰ δίσεκτος εἶναι αὐτὸς ὁ χρόνος
 8 Κρόνος ὁ χρόνος λέγεται καὶ πάλιν χρόνος Κρόνος· /
 λέγουσι πῶς τὰ τέκνα του αὐτὸς τὰ καταπένει
 190 ὅσα ἐν χρόνῳ γίνονται ἐν χρόνῳ τὰ φθειρεῖ.
 Δοτὴρ ἐστὶ τῆς νοερῆς ζωῆς καὶ πολιτείας
 ὁ Κρόνος κόρος λέγεται τοῦ νοῦ καὶ καθαρότης.
 Εἰσὶν οἱ ζῶντες νοερῶς κρονίας πολιτείας
 πρέπει τὰ κατορθώνεται εἰς τοῦτο ὀσιότης.
- 195 Ὁ Κρόνος εἶναι πάνθημος κόρος τῆς μετανοίας
 δεῖξον καὶ σὺ τὴν συντριβὴν ἐκ μέσης σου καρδιάς.
 Κάμε θυμοῦ τὴν ἀποχὴν τὸ ψεῦδος μὴ τὸ λέγης
 τὰ μὴν ἰδῆς τὴν Κόλασιν καὶ κάθεσαι καὶ κλαίγεις.
 Γλώσσης ἔχε ἐγκράτειαν φεῦγε κατηγορίαν
 200 αὐτὰ γὰρ ὅλα προτιμοῦν ψυχῆς τὴν τιμωρίαν.
 Πριχοῦ καθίσει ὁ Κριτὴς, ἡ σάλπιγξ τὰ ἠχήση
 κακῶν ἢ ἀλλοτριώσις θέλει μᾶς ὠφελήσει.
 Πριχοῦ οἱ θρόνοι τὰ τεθοῦν βιβλία διὰ τὰ νοῖξουν
 φύλαξε τοὺς ὀδόντας σου τὰ μὴν τύχη καὶ βρούξουν.
- 205 Ἡ θύρα γὰρ ὅταν κλεισθῆ ψυχὴ μου τί ποιήσεις;
 Δὲν ὠφελῆσαι παντελῶς τὸν κόσμον ἂν κερδίσης.
 Ἄλλος μὲν κόσμος ὧ ψυχὴ ὑπάρχει ἀναμιμένος
 εἰς τοῦτο ἐσὺ μὴν θαρρεῖς καὶ μένεις νικημένος,
 ἀλλὰ πριχοῦ ὁ δίκαιος κριτὴς τὰ σὲ δικάση
- 210 Πρόσπεσον, μετανόησον δὲν θέλει σὲ κολάσει.
 Νήστευσον τὴ Σαρακοστή, φεῦγε κακολογίαν
 δῶσε καὶ τὸν χιτῶνα σου καὶ φεῦγε τὴν μοιχείαν.
 Τὴν σωφροσύνην Ἰωσήφ μιμοῦ καὶ τὴν ἀνδρείαν
 μὴν ἀγαπᾶς τοὺς χλευασμοὺς μίσα τὴν ἁμαρτίαν.
- 215 Ἡ πόρτα εἶναι ἀνοικτὴ, ζήτα τὴν εὐσπλαχνίαν
 πρόσπεσον τῷ Κυρίῳ σου, δῶσε τὴν δεκατίαν. /
 9 Νόησον καὶ τὴν φοβερὰν τῆς κρίσεως ἡμέραν,

- καὶ πάστρευε καλότατα τὴν λαίμαργίαν.
 Τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ ἀρπάξει τὴν τελώνης
 220 καὶ σὺ μὲ τὴν γειτόνισσα κάθεσαι καὶ μαλώνεις.
 Τὸ «Μνήσθητι» μελέτησον, τὸ «Κύριέ μου» κραῖξι
 τὴν τοῦ ληστοῦ μετάνοιαν ταχέως τρέξε φθάξε.
 Καὶ τὴν εὐθεΐαν τὴν ὁδὸν ἂν θέλῃς νὰ βαδίσης
 τὸ κοσμικὸν δοξάριον μὴν τὸ ἐπιθυμήσεις.
 225 Πράγματα τὰ ἀνθρώπινα κύκλος τὰ περιτρέχει
 φθαρτὰ εἰσὶ μὴ μένοντα ἄλλοτε ἄλλως ἔχει.
 Ἄράχνης εἶναι ὕφασμα, ἐνύπνια καὶ κόνις
 ὡς πότε σὺ ἀναισθητεῖς καὶ τοῦτο δὲν τὸ νιώνεις;
 Τὴν τεθλιμμένην καὶ στενὴν κοίταξε νὰ ὀδεύῃς
 230 ἂν θέλῃς καὶ μὲ τὰς ψυχὰς ἄγος νὰ χορευῃς.
 Δραῖμα εἰς τὴν ἀντίληψιν, σκέπην καὶ προστασίαν
 ἐπικαλοῦ θερμότατα Μαρίαν τὴν κυρίαν.
 Αὐτῇ γὰρ ἀμετάθετος ὑπάρχει μεσιτεία
 καὶ τῶν πιστῶν πρὸς τὸν Θεὸν μεγίστη σωτηρία.
 235 Εὐλάβειαν πολλὴν ζητεῖ καὶ φόβον μὲ ἀγάπην
 τὴν σκέπην αὐτῆς ἔξομεν τῆς ζωῆς μας προστάτιν.
 Καὶ μὲ τὸν ἄσωτον ἀντέλαβεν ἡ χάρις
 ἂν ἔλειπεν τὸ σκέπος τῆς μὲ ἔρωγεν ὁ Ἄδης.
 Μὲ θάνατον ὁμίλησα ἡμέρας οὐκ ὀλίγας,
 240 δύο φορές κατέβηκα εἰς τὰς τοῦ Ἄδου πύλας.
 Πράγματα εἶδα φοβερά, νὰ τὰ εἰπῶ φοβοῦμαι
 10 τὰ ἄμετρά μου πταίσματα πρέπει νὰ συλλογοῦμαι. /
 Ἄνισως ἡ Κυρία μου δὲν μὲ ἐβοηθοῦσε
 ψυχῇ μου ἡ ἀμαρτωλὴ στὸν Ἄδην καταντοῦσε.
 245 Γλυκύτατέ μου Ἰησοῦ καὶ Κύριε τῆς Δόξης
 ποτέ ἀπὸ τὸ σκέπος σου μὴ μᾶς ἀποδιώξεις.
 Καὶ σὺ πάναγνε Μαριάμ, τῶν οὐρανῶν Κυρία
 γενοῦ ἅπασι τοῖς πιστοῖς φρουρὰ καὶ σωτηρία.
 Καὶ τοὺς εἰς σέ προστρέχοντες ἐλέησον καὶ φείσαι
 250 καὶ τῆς τοῦ Ἄδου ἀπειλῆς ἅπαντας ἡμᾶς ῥύσαι.
 Ἄμαρτωλῶν τε τὰς φωνὰς καὶ μὴ τὸ ἕλιγωρήσεις
 Ἐτοίμη γὰρ βοήθεια ὑπάρχεις καὶ ἐλπίδα
 τὸ κράτος σου ἐλέησε Πόλιν τὴν βασιλίδα.
 255 Ἡ Ἐκκλησία τῶν Ἐθνῶν εἰς σέ πάντα ἐλπίζει
 λαὸς ὁ χριστεπώνυμος μητέραν σέ γνωρίζει.

- Τῶν ἀσθενούντων ἴασις, ἐλπίς ἀπελπισμένων
 καὶ παραμύθιον πολὺ εἶσαι τῶν λυπημένων.
 Τὴν Πόλιν σου οὖν φύλαττε Δέσποινα Παναγία
 260 Ὑπέρομαχος καὶ Στρατηγὸς ταύτης καὶ σωτηρία.
 Ἐσοὶ γὰρ αὕτη ἄχραντε κράξει τε καὶ ἐλπίζει
 Βασίλισσα καὶ πρόμαχον καὶ φύλακα σέ γνωρίζει
 Διότι δὲν εὐρίσκεται καμμία ἁμαρτία
 ἀπὸ αὐτῆ νὰ νικηθῆ ὡσὰν φιλανθρωπία.
 265 Πολλὰ γὰρ ἠνομήσαμεν πάντες ἐνώπιόν σου,
 φεῖσαι ἡμῶν τῶν δούλων σου διὰ τῶν οἰκτιρισμῶν σου.
 Πάντες γὰρ δούλοι σου ἐσμὲν καὶ τέκνα τοῦ πατρὸς σου,
 κάμφθητι ἡμῖν Κύριε, δεῖξον τὸ ἔλεός σου.
 Ἀφήσαμέν σε Κύριε, σὺ δὲ μὴ μᾶς ἀφήσεις
 11 270 παρακαλοῦμεν σε Χριστέ νὰ μᾶς συναριθμήσης /
 μὲ τὰ λοιπὰ σου πρόβατα τῆς ἐκλεκτῆς σου ποιίμνης.
 Διὰ τὸ ἀπολωλὸς εὐρίσκεις δὲ τὰ ῥήνεις
 καὶ δὸς ἡμῖν ὦ Δέσποτα χάριν σὴν τὴν ἁγίαν
 καὶ τὸ πεντάκις ὄγδοον στάδιον διανῦσαι
 275 κεκαθαρμένη ἐν αὐτῷ εἰς τὸ ἐξῆς τηρήσαι.
 Καὶ τὴν τοῦ Πάσχα ἑορτὴν λαμπρῶς πανηγυρίσαι
 τὴν Ἑβδομάδα τῶν Παθῶν πρῶτον ἡμᾶς πενήθσαι.
 Τροποῦσα πάντας πειρασμοὺς φυλάττεις τοὺς πολίτας
 τοὺς πολεμίους τοὺς νικᾶς καὶ ὄλους τοὺς ὀπλίτας.
 280 Διὰ σοῦ δὲ δεόμεθα καὶ τοῦ ἐκ σοῦ τεχθέντος
 τοῦ ἄνωθεν δι' ἔλεος ὑπὲρ ἡμῶν ἐλθόντος.
 Ἴνα τὸ γένος τῶν βροτῶν εἰς τὸ ἐξῆς φυλάξῃ
 καὶ τῶν ῥηθέντων συμφορῶν ταχέως ἀπαλλάξῃ.
 Ἐὰν γὰρ μὴ ὁ Κύριος τὴν Πόλιν του τηρήσῃ
 285 καὶ τῶν ἀνθρώπων φύλαξις εἰς οὐδὲν ὠφελήσῃ.
 Καὶ ἐὰν πάλιν Κύριος κρίματα ἐρευνήσῃ
 τίς τῶν ἀνθρώπων ἠμπορεῖ λόγον νὰ τοῦ λαλήσῃ;
 Ἄναπολόγητοι ἐσμὲν ὡς υἱὸς ἀπειθείας
 ὅθεν δικαίως εἶδαμεν καὶ τέσσαρας παιδείας.
 290 Οἰκτεῖρον τοίνυν Πλαστοουργέ τὰ ἔργα τῶν χειρῶν σου,
 ὅτι μακρὰν ἐκλίναμεν ἀπὸ τῶν ἐντολῶν σου.
 Ὡ Κύριε τῶν οἰκτιρισμῶν καὶ τοῦ ἐλέους πλήρης
 λέγομεν τὸ «Ἡμάρτομεν» καὶ πλεον μὴν μᾶς δείρεις.
 Μετὰ καὶ δὲ ἀπαλλαγὴν τῶν τῆς δε καὶ τῆς πλάνης,

- 295 ἀξιώσον ἡμᾶς ἐλθεῖν Λαμπρῆς ἄλλης μεγάλης,
 τὴν μέλλουσαν πανήγυριν τὴν καὶ ἐκ τῶν πατέρων
 12 τὴν πρόσωπον πρὸς πρόσωπον καὶ ὄλως λαμπροτέρων. /
 Καὶ ἐμπλησθῆναι τῆς τρυφῆς καὶ δόξης αἰωνίας
 ζωαρχικῆς τε παντουργοῦ Τριάδος τῆς Ἁγίας.
- 300 Αὐτὴ λαμπρὴ πανήγυρις ἡμέρα εὐφροσύνης
 καὶ ἕξι πάσης γνώσεως τελείας ἐπιστήμης.
 Ἄληκτος καὶ ἀνέσπερος ἡμέρα σωτηρίας
 πνευματικῆς ὀρέξεως καὶ θείας ἀμβροσίας.
 Ταῦτα εἰσὶ χαρίσματα τῶν ψυχῶν τῶν ὁσίων
- 305 δόξα, τιμὴ καὶ καύχημα ἀπάντων τῶν ἁγίων.
 Ἡ χάρις δὲ τοῦ σώματος εἶναι ἡ ὠραιότης
 ἢ δόξα ἢ θεοειδής, ἢ ἀληθῆς λαμπρότης.
 ἀνάστηθι οὖν ὦ ψυχῆ, ψυχὴ μου τί καθεύδεις
 τὸ τέλος σου πλησίασε, ὡς πότε χωρατεύεις;
- 310 Ὡς πότε μὲ ρουχαλιτὰ διάγεις τὴν ζωὴν σου
 εἰς θόρυβον πολλὰ πυρὰ ἀφήνεις τὴν ψυχὴν σου.
 Αἴτησον καὶ δοθήσεται, ζήτησον καὶ εὐρήσεις
 κτύπα τὴν πόρταν δυνατὰ καὶ μὴν ἀργοπορήσεις.
 Διατὶ ἐκεῖνον ποῦ ζητᾷ πάντοτε τὸν ἐδίδουν,
 315 καὶ τὴν θύραν ποῦ κτυπᾷ πάντοτε τὴν ἀνοίγουν.

ΣΧΟΛΙΑ

[Σημ. Οι αριθμοί παραπέμπουν στη στιχαρίθμηση του κειμένου που προηγείται]

1: Ο στίχος αυτός συμβάλλει στην προσπάθεια χρονολόγησης του κειμένου μας. Σε συνδυασμό με τους στίχους 21-24 μας πληροφορούν για τα χρονικά όρια της επιδημίας, από τον Μάιο ως το Νοέμβριο του καλοκαιριού που είχε περάσει όταν συντέθηκε το κείμενο. Αν δεχτούμε ότι ο αντιγραφέας του κειμένου αντέγραψε αυτούσιο και το σημείωμα του τέλους: *Τέλος κάμνω εις τούς χιλίους έπτακοσίους/όγδοηντα έπτά*, τότε η χρονολογία 1787 είναι ο χρόνος συγγραφής του κειμένου. Στον κώδικα, κάτω από το κείμενο, υπάρχουν δύο αριθμητικές πράξεις, με τις οποίες υπολογίζεται η χρονική απόσταση του 1787 από το 1867· ίσως αυτό αποτελεί ένδειξη για μια πιθανή χρονολόγηση του απογράφου που διαθέτουμε στο 1867. Η ένδειξη πάλι *Όκτωβρίου έν<ν>έα*, που συνοδεύει το χρονολογικό σημείωμα στο τέλος του κειμένου μας μάλλον αναφέρεται στην αντιγραφή του απογράφου και όχι στην αρχική σύνθεση του κειμένου, καθώς είναι ανεξάρτητη από την κύρια χρονολογική ένδειξη γραμμένη στο δεξιό άκρο του φύλλου. Άρα πιθανή χρονολογική ένδειξη της συγγραφής του κειμένου μας είναι αυτή που το τοποθετεί από τα τέλη Νοεμβρίου ως τα τέλη Δεκεμβρίου 1787, καθώς ο στίχος 21 υποδεικνύει μάλλον ότι κατά τον χρόνο συγγραφής η χρονιά δεν έχει αλλάξει ακόμη. Με βάση αυτόν τον συλλογισμό η επιδημία πανώλης που περιγράφεται πρέπει να είναι η ίδια με αυτήν που έπληξε, το 1788, τη Χίο [βλ. G. H. Olivier, *Voyage dans l'empire othoman, l'Égypte et la Perse, fait par ordre du Gouvernement, pendant les six premières années de la République*, À Paris an IX (= 1801), σσ. 244-246] και η οποία θα πρέπει να πέρασε ένα χρόνο πριν από την Κωνσταντινούπολη. Ωστόσο το έτος αυτό δεν μαρτυρείται από τις πηγές ανάλογη επιδημία· οι πλησιέστερες χρονικά στο 1787, που αποτελεί *terminus ante quem*, επιδημίες της Κωνσταντινούπολης είναι αυτές του 1765 (βλ. H. Grenville, *Observations* [εκδ. S. Ehren Kreutz], Ann Arbor 1965, σσ. 72, 74, 106 και H. İnalçık, *The Encyclopaedia of Islam* 4, Leiden 1990², σ. 243) και του 1778 (βλ. Charles - Nicolas - Sigisbert - de Manoncourt (Sonnini), *Voyage en Grèce et en Turquie, fait par ordre de Louis VI, et avec l'autorisation de la cour ottomane*, À Paris 1801, σ. 340). Ωστόσο ορισμένες πηγές συνδέουν την επιδημία του 1778 της Κωνσταντινούπολης με εκείνη του 1788 της Χίου, θεωρώντας τη μία συνέχεια της άλλης (βλ. Αλ. Βλαστός, *Χιακά ήτοι ιστορία της νήσου από των αρχαιοτάτων χρόνων μέχρι της εν έτει 1822 γενομένης καταστροφής αυτής υπό των Τούρκων*, Εν Ερμουπόλει 1840, σ. 142). Μπορούμε λοιπόν να υποθέσουμε ότι το κείμενό μας είναι δυνατόν να χρονολογηθεί στο 1787 και περιγράφει μια φάση της επιδημίας που από το 1778 έπληττε την περιοχή της Κωνσταντινούπολης και που το 1788 επεκτά-

θηκε στη Χίο και το 1789 έπληξε επίσης τη Βοιωτία και την Αθήνα (βλ. Κυρ. Σιμόπουλος, *Ξένοι ταξιδιώτες στην Ελλάδα 2 (1700-1800)*, Αθήνα 1991⁶, σ. 134 σημ. 3).

2-5: Οι επιδημίες πανούκλας υπήρξαν από τις κυριότερες αιτίες δημογραφικών αλλαγών κατά την περίοδο της οθωμανικής κυριαρχίας στον ελληνικό χώρο. Μέσα στον 18ο αιώνα, όπου χρονολογείται, όπως είδαμε, και το κείμενό μας, η πανούκλα μάλιστα ολόκληρο τον ελληνικό χώρο, με συνεχείς επιδημίες από το 1716 ως το 1793 (βλ. Κυρ. Σιμόπουλος, *ό.π.*, σ. 134 σημ. 3). Ειδικά μάλιστα η Κωνσταντινούπολη επλήγη και το 1728 (βλ. P. Clemente da Terzorio, *Le missioni dei minori cappuccini* 4, Roma 1918, σ. 136) και το 1782 (βλ. J. Dallaway, *Constantinople ancient and modern, whith excursions to the shores and islands of the Archipelago and to the Troad*, London 1792, σσ. 282-282). Παροιμιώδης εξάλλου είχε μείνει η καταστροφή που προκάλεσε η πανούκλα στη Θεσσαλονίκη το 1730 (βλ. N. Svoronos, *Le commerce de Salonique au XVII siècle*, Paris 1956, σ. 136). Η ιστορία και οι επιπτώσεις αυτών των επιδημιών λίγο έχουν μέχρι σήμερα μελετηθεί (βλ. τις παρατηρήσεις του H. İnalçık, *ό.π.*, σ. 243), όπως και τα γενικότερα μέτρα προφύλαξης από τις επιδημικές ασθένειες· η οθωμανική αυτοκρατορία, για παράδειγμα, υιοθέτησε την καραντίνα μόλις το 1838 (Nâzırlıghı) και την εφάρμοσε μόλις το 1839 (βλ. S. Ünver, «Osmanlı tababeti ve Tanzimat», *Tanzimat* 1, σσ. 947-950 και B. Şehsüvaroğlu, *Türkiye Karantine tarihine bir bakış*, İstanbul 1958, όπου και η σχετική βιβλιογραφία). Σε περιπτώσεις τέτοιων επιδημιών η επικοινωνία μεταξύ των διαφόρων περιοχών της αυτοκρατορίας σχεδόν διακόπτονταν, επειδή οι ξένοι θεωρούνταν πιθανοί φορείς της ασθένειας (βλ. Th. Watkins, *Travels through Swisserland, Italy, Sicily, the Breek islands, to Constantinople, through a part of Greece, Raguse and the Dalmatian isles, in a series of letters to Pennoyre Watkins Es. In the years 1787, 1788, 1789*, London 1792, σ. 153). Ο περιηγητής G. H. Oliver μάλιστα (*ό.π.*, σσ. 244-246) μαρτυρεί ότι κατά την επιδημία του 1788 οι πιστοί μουσουλμάνοι δεν έπαιρναν καμία προφύλαξη, θεωρώντας έγκλημα την εναντίωση του ανθρώπου στις βουλές του Θεού, όπου απέδιδαν και την έκρηξη της επιδημίας.

5: Ο δημώδης χαρακτήρας του κειμένου μας ευνοεί τη χρήση στίχων ή εκφράσεων που προέρχονται από δημώδη κείμενα ή δημοτικά τραγούδια, όπως θα επισημαίνεται ενδεικτικά και στη συνέχεια. Εδώ, η αντίληψη για τον θάνατο ως κάθοδος στον Κάτω Κόσμο απηχεί αντίστοιχες αρχαίες ελληνικές (βλ. Αθ. Σκιαδάς, *Έπί Τύμβω. Συμβολή εις την ερμηνείαν των ελληνικών επιτυμβίων εμμέτρων επιγραφών*, Αθήναι 1967, σσ. 41, 85, 87), βυζαντινές

(βλ. PG 49, στ. 395) και νεοελληνικές αντιλήψεις (Ι. Αναγνωστόπουλος, *Ο θάνατος και ο Κάτω Κόσμος στη δημοτική ποίηση (εσχατολογία της δημοτικής ποίησης)*, Αθήνα 1984, σσ. 304-305), που εκφράζονται σε πολλά νεοελληνικά μοιρολόγια.

11: *Κατεβασία* είναι το ορμητικό ρεύμα ρυακιών ή χειμάρρων σε περίπτωση δυνατής βροχής (βλ. Θεολ. Βοσταντζόγλου, *Αντιλεξικόν ή Ονομαστικόν της Νεοελληνικής Γλώσσης*, Αθήναι 1962², σ. 204 αρ. 430).

15: Η αντίληψη για τη θεϊκή προέλευση των επιδημιών ή των φυσικών καταστροφών, που εκλαμβάνονται ως δίκαιες τιμωρίες για τις ανθρωπίνες αμαρτίες, είναι πολύ γνωστή στον ελληνικό λαό· παρόμοιες απόψεις εκφράζονται και σε αντίστοιχα νεοελληνικά κείμενα (βλ. Μ. Γ. Βαρβούνης, «Το δημοτικό τραγούδι για τον λοιμό στη Ραψάνη και στον Τύρναβο (1813-1814)», *Πρακτικά Α΄ Συνεδρίου Τυρναβίτικων Σπουδών*, Τύρναβος 1991, σσ. 247-256).

17: Παρόμοια διατύπωση και στο Ιδιόμελο, σε ήχο πλ. δ΄, του όρθρου της Μ. Τετάρτης: *Ἀμαρτιῶν μου τὰ πλήθη καὶ κριμάτων σου ἀβύσσους, τίς ἐξιχνιάσει ψυχοσῶστα Σωτήρ μου;* (βλ. Αποστολική Διακονία, *Ἡ Αγία καὶ Μεγάλη Εβδομάς*, Ἐν Αθήναις 1978⁸, σ. 162)· τα εκκλησιαστικά κείμενα αποτελούν την άλλη μεγάλη πηγή έμπνευσης του συγγραφέα του κειμένου μας, ο οποίος πιθανότατα ήταν κληρικός. Αντίστοιχες ενδεικτικές επισημάνσεις θα γίνουν στη συνέχεια.

18: *Κιριντισμός* είναι το πλήθος των βασάνων και τα αισθήματα που δημιουργούν αυτά (βλ. Α. D. Alderson - Fahir Iz, *The Oxford Turkish-English Dictionary*, Oxford 1984³, σ. 292 και Ι. Τ. Παμπούκης (επιμ. Κ. Κασίνης), *Τουρκικό Λεξιλόγιο της Νέας Ελληνικής* 1, Αθήνα 1988, σ. 235)· η λέξη χρησιμοποιείται κάποτε και ως *terminus technicus* όσον αφορά την καπνοκαλλιέργεια (βλ. Ν. Δημητρίου, *Λαογραφικά της Σάμου* 6, *Λεξικό του γλωσσικού ιδιώματος της Σάμου*, Αθήνα 1993, σσ. 474-475).

20: Αντίστοιχες διατυπώσεις και σε νεοελληνικούς εναρκτήριους στίχους δημοτικών τραγουδιών (βλ. Ν. Δημητρίου, *ό.π.*, 1, Αθήνα 1983, σσ. 418-419), όπου παρακινείται η γλώσσα να αρχίσει να εξιστορεί το κύριο θέμα του τραγουδιού· πρόκειται για δημόδη επίδραση στο κείμενό μας. Για το είδος αυτό έναρξης βλ. Δ. Σ. Λουκάτος, «Προοίμια και εναρκτικές συγγένειες των δημοτικών τραγουδιών», *Δωδώνη* 1 (1972) 265-278.

23-24: Η μετάβαση από τα αστικά κέντρα στην ύπαιθρο υπήρξε ένα από τα

μέτρα προφύλαξης των ανθρώπων του 18ου αιώνα, σε περιπτώσεις θανατηφόρων επιδημιών, όπως μαρτυρείται και από τους στ. 26-29. Αντίστοιχες μαρτυρίες έχουμε και για την Κωνσταντινούπολη των αρχών του 18ου αιώνα (βλ. M. de Mirone, *Mémoires et aventures secrètes et curieuses d'un voyage du Levant* 1, Liège 1731, σσ. 162-166) αλλά και για τη Σμύρνη της ίδιας εποχής (βλ. Tollot, *Nouveau voyage fait au Levant ès années 1731 et 1732*. A Paris 1742, σσ. 267-268), ενώ στη Χίο, σε παρόμοια περίπτωση, οι κάτοικοι κατέφευγαν στη θάλασσα ζώντας μέσα σε πλοία και σκάφη, μέχρι να λήξει η επιδημία (βλ. Calvert Frederick Lord Baltimore, *Tour to the East on the years 1763 and 1764 with remarks on the city of Constantinople and the Turks*, London 1767, σ. 30). Παρόμοιες πληροφορίες έχουμε και για την επιδημία πανούκλας που έπληξε την Αθήνα, το 1788, από τον Παν. Κοδριλιά (βλ. *Εφημερίδες* (εκδ. Άλκη Αγγέλου), Αθήνα 1963, σ. 12). Γενικά οι περιηγητές του 18ου αιώνα προσφέρουν ιδιαίτερος σημαντικές πληροφορίες για το ζήτημα των επιδημιών, των επιπτώσεών τους και των προφυλάξεων από αυτές (πρβλ. Κυρ. Σιμόπουλος, *ό.π.*, σσ. 90, 129, 130, 134, 155, 160, 175, 236-237, 392, 423, 449, 490-492, 518-519, 580).

31: Από τον στίχο αυτό και άλλους που ακολουθούν (35, 39, 46-47, 90-91) φαίνεται ότι ο συντάκτης του κειμένου μας έχασε κατά την επιδημία τη σύζυγό του, γεγονός που μάλλον τον έστρεψε προς τον μοναχικό βίο, ενώ και ο ίδιος αρρώστησε από την επιδημία και λίγο έλειψε να πεθάνει (στ. 237-244). Τα γεγονότα αυτά της προσωπικής του ζωής του δημιούργησαν την ψυχική διάθεση που εκφράζεται μέσα από τους στίχους του κειμένου μας και προκάλεσαν την εσχατολογική τάση που κυριαρχεί στους μισούς τουλάχιστον στίχους του.

33: Το χειρόγραφο παραδίδει *πορη* αντί *μπορει*, σύμφωνα με μια ανάλογη φωνητική ιδιομορφία του κυπριακού γλωσσικού ιδιώματος, αφού ο συντάκτης (ή ο αντιγραφέας) του κειμένου μας ήταν Κύπριος.

40-41: Η αντίληψη για την ορθή χρονολογική σειρά των θανάτων που προβάλλεται εδώ υπάρχει και σε νεοελληνικά μοιρολόγια (Ι. Αναγνωστόπουλος, *ό.π.*, σ. 177) αλλά και σε αρχαία ελληνικά επιτύμβια επιγράμματα (Α. Σκιαδάς, *ό.π.*, σ. 85 σημ. 4 και E. Griessmair, *Das Motiv der «mors immatura» in den griechischen metrischen Grabinschriften*, Innsbruck 1966, με την προγενέστερη βιβλιογραφία).

43: Η παρουσίαση του θανάτου ως θεριστή απηχεί λαϊκές απόψεις και στηρίζεται στην παράσταση του δρεπανηφόρου Χάρου, οι οποίες, κατά την άποψη

του Ν. Πολίτη (*Νεοελληνική Μυθολογία* 1, Εν Αθήναις 1874, σσ. 284-285) διαδόθηκαν κατά τον 16ο και 17ο αιώνα από τη Δυτική Ευρώπη, λόγω της φραγκοκρατίας που είχε επιβληθεί σε διάφορες ελληνικές περιοχές. Στις ίδιες αντιλήψεις αποδίδεται και η παράσταση του αρχάγγελου Μιχαήλ με ρομφαία ή σπαθί στα βημόθυρα του ιερού βήματος των ναών (πρβλ. τις απόψεις του Χ. Κουτελάκη, *Ξυλόγλυπτα τέμπλα της Δωδεκανήσου μέχρι το 1700*, Αθήνα 1986, σ. 129), αλλά και οι παραδόσεις ή τα μοιρολόγια που αναφέρονται σε Χάρο που κρατά δρεπάνι ή σπαθί και θερίζει τους ανθρώπους (βλ. Μ. Γ. Βαρθούνης, «Λαογραφικές παρατηρήσεις στο “Θανατικόν της Ρόδου” του Εμμανουήλ Γεωργιλλά», *Δωδεκανησιακά Χρονικά* 13 (1989) 216-217): το κείμενο αυτό του Εμμανουήλ Γεωργιλλά ή Λιμενίτη περιγράφει την επιδημία που έπληξε τη Ρόδο, το 1498, και παρουσιάζει πολλές νοηματικές ομοιότητες με το δικό μας κείμενο (εκδόσεις του Θανατικού της Ρόδου έχουν γίνει από τον W. Wagner, *Medieval Greek Texts*, New York 1870, σσ. 171-190 και *Carmina Graeca Medii Aevi*, Leipzig 1874, σσ. 32-52 αλλά και τον Em. Legrand, *Bibliothèque Grecque Vulgaire* 1, Paris 1880, σσ. 203-225· πρβλ. Δ. Κ. Μιχαηλίδης, *Δωδεκανησιακόν Αρχαίον* 5 (1970) 82, όπου και η σχετική βιβλιογραφία).

52: *Μνημόρι*, το: τάφος από το *μνημόριον* < λατ. *memorium*, με παρετυμολογική επίδραση του ουσιαστικού *μνήμα*, το (βλ. Γ. Χατζιδάκης, *Μεσαιωνικά και Νέα Ελληνικά* 1, Αθήναι 1905, σ. 329. Ν. Ανδριώτης, *Ετυμολογικό Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής*, Θεσσαλονίκη 1992³, σ. 317 και Ε. Κριαράς, *Λεξικό της Μεσαιωνικής Ελληνικής Δημόδους Γραμματείας (1100-1669)* 10, Θεσσαλονίκη 1988, σσ. 198-199).

53: Πρβλ. *καί πολλά σώματα τῶν κεκοιμημένων ἁγίων ἠγέρθησαν* (*Ματθαίος κζ´*, 55).

54: *Πανουκλοκτυπημένος*, ο: ο ασθενής από *πανούκλα* < λατ. *panucula* (= παρωτίδες) < *rapus* (= οίδημα): η *πανώλη* (βλ. Ν. Ανδριώτης, *ό.π.*, σ. 261 και Αδ. Κοραΐς, *Ατακτα* 2, Παρίσι 1835, σ. 329).

55: *Ζόρ ζορινά*: με το ζόρι < τουρκ. *zor*: η βία (βλ. Π. Βλαστός, *Συνώνυμα και συγγενικά*, Αθήνα 1989² (εκδ. ΕΛΙΑ), σ. 261 και Ν. Ανδριώτης, *ό.π.*, σ. 117).

56-61: Οι αναφορές στους ξένους που πέθαναν κατά τη διάρκεια της επιδημίας παρουσιάζουν συγγένειες, θεματολογικές και μορφολογικές, με στίχους δημοτικών τραγουδιών που αναφέρονται στην ίδια σκηνή [βλ. ΚΛ, χφ. 56, σ.

81 (Κρήτη, Κάτω Παναγιά, χ.χρ.) και ΚΛ, χφ. 1715, σ. 8 αρ. 27 (Πύλος, Ν. Καλδή, 1952)]. Πρόκειται για μια μορφή θανάτου που θεωρείται από τις χειρότερες αδικίες για τον νεκρό (βλ. G. Saunier, *Adikia: Le mal et l'injustice dans le chansons populaires grecques*, Paris 1979, σσ. 287-291), ενώ ειδική μέριμνα λαμβανόταν στις ελληνικές παραδοσιακές κοινότητες για την ορθή τέλεση όλων των νεκρικών εθίμων στην περίπτωση ξένων νεκρών (βλ. Δ. Β. Οικονομίδης, «Ο θρήνος του νεκρού εν Ελλάδα (Το μοιρολόγι και η εθιμοτυπία του)», *Επετηρίς Κέντρου Ερεύνης Ελληνικής Λαογραφίας* 18-19 (1965-66) 20), πρακτική που άλλωστε εμμέσως απηχείται και στους στίχους του κειμένου μας, έστω κι αν πρόκειται για περιπτώσεις μη τηρήσεως των εθίμων αυτών λόγω των ιδιαίτερων συνθηκών και των ομαδικών θανάτων που προκάλεσε η επιδημία.

68-83: Οι διατυπώσεις του κειμένου πρέπει να έχουν ως πρότυπο ανάλογους στίχους στους θρήνους για την άλωση της Κωνσταντινουπόλεως του 1453, οι οποίοι, στις πιο δημώδεις παραλλαγές τους, ήταν πολλοί και διαδεδομένοι στον ελληνικό λαό (βλ. ενδεικτικά Γ. Ζώρας, *Θρήνος Κωνσταντινουπόλεως (κατά τον Βαρβερινόν ελληνικόν κώδικα 15)*, Εν Αθήναις 1955. Ο ίδιος, *Περί την άλωσιν της Κωνσταντινουπόλεως*, Αθήναι 1959. Εμμ. Κριαράς, *Το Ανακάλημα της Κωνσταντινόπολης* (κριτική έκδοση), Θεσσαλονίκη 1956 και Στ. Αλεξίου, «Κρητικά σύμμεικτα 3. Το ανακάλημα της Κωνσταντινόπολης», *Ελληνικά* 22 (1969) 444-447). Εκκλησιαστική αρχή πρέπει να έχει και η διατύπωση του στ. 67, σύμφωνα με τη φράση *σκολήκων βρωμα και δυσωδία* της νεκρώσιμης ακολουθίας, η οποία έχει συχνά χρησιμοποιηθεί παραλλαγμένη και παρανοημένη στον νεοελληνικό έντεχνο λαϊκό λόγο (βλ. Δ. Σ. Λουκάτος, «Γλωσσικές ευτράπελες διηγήσεις», *Αφιέρωμα στη μνήμη του Μανόλη Τριανταφυλλίδη*, Θεσσαλονίκη 1960, σ. 233 κ.ε.

73: *Παιδείες*: τα βάσανα, από το αρχ. *παιδεία* < *παιδ-εύω* (βλ. Ν. Ανδριώτης, *ό.π.*, σ. 259).

74: Με βάση το αντίστοιχο βιβλικό επεισόδιο (*Γένεσις* ιθ', 1-2) η φράση είναι πλέον παροιμιακή για τον ελληνικό λαό και χρησιμοποιείται για περιστάσεις μεγάλης ηθικής χαλάρωσης (βλ. σχετικά Δ. Σ. Λουκάτος, «Η εκκλησιαστική φρασεολογία στη νεοελληνική γλώσσα», στον τόμο Αρ. Δουλαβέρας (εισαγωγή - επιμέλεια), *Η παροιμιολογική και παροιμιογραφική εργογραφία του Δημητρίου Σ. Λουκάτου*, Αθήνα 1994, σ. 124).

75: Πρόκειται για υπαινικτική αναφορά στο βιβλικό επεισόδιο του Ιωνά που στάλθηκε από τον Θεό και επέτυχε, τελικά, τη μετάνοια των κατοίκων της Νι-

νευή (*Ιωνάς*, α' - δ'). Οι αναφορές στον Ιωνά, ως σύμβολο μετάνοιας, είναι συχνές στο κείμενό μας (πρβλ. στ. 109-110) και αποτελούν σαφή περίπτωση επίδρασης από εκκλησιαστικά κείμενα, αφού ο Ιωνάς αναφέρεται συχνά και στην υμνολογία της Μεγάλης Εβδομάδος.

86-89: Εδώ μνημονεύεται το γνωστό βιβλικό επεισόδιο της Ραχήλ (*Ρουθ* 4, 11), προς την οποία παραβάλλεται η Κωνσταντινούπολη που έχει χάσει από την επιδημία τους κατοίκους της. Η λέξη *έκγονα* (στ. 89) δηλώνει τα εγγόνια (βλ. Εμμ. Κριαράς, *ό.π.* 5, Θεσσαλονίκη 1977, σ. 350).

92: Πρόκειται για την παροιμία *Αιθίοψ ού λευκαίνεται*, γνωστή από αρχαίες ελληνικές (E. L. Leutsch - F. G. Schneidewin, *Corpus Patoemiographorum Graecorum* 1, Göttingen 1839, σ. 348) και μεσαιωνικές ελληνικές πηγές (βλ. P. Papageorgiu, «Zu den mitteligriechischen Sprichwörtern», *Byzantinische Zeitschrift* 3 (1894) 577 και Μ. Γ. Βαρβούνης, «Παροιμίες και παροιμιώδεις φράσεις εξ αγιολογικών κειμένων», *Πλάτων* 44 (1992) 60). Η ίδια παροιμία χρησιμοποιείται και στη συνέχεια (στ. 127), σε συνδυασμό με τη νεοελληνική παροιμιώδη φράση *όταν ο κόρακας ασπρίσει*, κατά το γνωστό στην παροιμιολογία σχήμα του αδυνάτου (βλ. R. Strömberg, *Greek proverbs*, Göttingen 1954, σ. 87 αρ. 7).

99: Ανάλογες διατυπώσεις, που αποσκοπούν στην περιγραφή της ματαιότητας των ανθρώπινων πραγμάτων, υπάρχουν και σε άλλα βυζαντινά ή νεοελληνικά λαϊκά κείμενα, απ' όπου πέρασαν και στο κείμενό μας (βλ. Μ. Γ. Βαρβούνης, *Όψεις της καθημερινής ζωής των Βυζαντινών από αγιολογικά κείμενα*, Αθήνα 1994, σ. 163, με παραδείγματα).

104: Ίσως πρόκειται για επίδραση από την αντίστοιχη διατύπωση του καινοδιαθηκικού *ώς κλέπτῃς ἐν νυκτί* (*Α' Θεσσαλονικείς* 5,2).

116: *Σαρίκι*: κάλυμμα κεφαλιού από το *καισαρ-ίκι(ον)* [= σκούφια καισαρική] ή το τουρκ. *sarik* (βλ. Ν. Ανδριώτης, *ό.π.*, σ. 317). Πρόκειται για συμβολική και μεταφορική συμβουλή ταπεινότητας και μετριοφροσύνης.

120: *Λαλαντίζει*, από το *κάλαντα* < *καλάνδαι* < *calendae* (*dies*) (βλ. Ν. Ανδριώτης, *ό.π.*, σ. 142)· κατά ορισμένες μεταβυζαντινές πηγές *καλανδίζω*: τα ψάλλω, έννοια που ταιριάζει και στο νόημα του κειμένου μας (βλ. Εμμ. Κριαράς, *ό.π.*, 7, Θεσσαλονίκη 1980, σ. 263).

126: *Φαγγιόλι*: κάλυμμα κεφαλής, από το *φακιόλι* - *φακιόλι-ιον*, υποκ. του

φακίολος < λατ. *fasciola*, υποκ. του *fascia*: δέρμα, ταινία (βλ. Ν. Ανδριώτης, *ό.π.*, σ. 395). Εδώ το φακίολι στο κεφάλι θεωρείται ως ένδειξη σοβαρότητας και ευσέβειας, άρα η έλλειψή του παρουσιάζεται να προσδιορίζει τα αντίθετα ακριβώς γνωρίσματα, άρα να αντιπροσωπεύει την κατακριτέα αμαρτία.

128: *μπέλλη*: ίσως (τουρκική λέξη, εν χρήσει σε πολλές περιοχές της Βόρειας Ελλάδας).

132: Για την παροιμία αυτή βλ. E. L. Leutsch - F. G. Schneidewin, *ό.π.*, σ. 426 και Μ. Γ. Βαρθούνης, «Παροιμίες...», *ό.π.*, σ. 60 αρ. ε. Πρόκειται και πάλι για το σχήμα του αδυνάτου, που διαπιστώθηκε και παραπάνω, εκφραζόμενο και εκεί (στ. 92) με χρήση αντιστοίχων παροιμιών.

133-134: Πρόκειται για νεοελληνική έμμετρη απόδοση της παροιμίας *φύσιν μεταβαλεῖν οὐ ράδιον*, που απαντά συχνά σε συλλογές παροιμιών (βλ. Μ. Γ. Βαρθούνης, «Συλλογή παροιμιών εκ σαμιακού χειρογράφου», *Πλάτων* 41 (1989) 51-55, με παραπομπές και σε αντίστοιχες αρχαίες και μεσαιωνικές πηγές που παραδίδουν κάθε παροιμία).

135: Πρόκειται για χρήση νεοελληνικής παροιμίας, που συνήθως παραδίδεται με τον τύπο *απ' τ' αγκάθι βγαίνει ρόδο κι απ' το ρόδο βγαίν' αγκάθι* (βλ. Ν. Δημητρίου, *Λαογραφικά της Σάμου* 5, Αθήνα 1987, σ. 27): εδώ μεταπλάθεται για να αποκτήσει περισσότερο ηθικοπλαστικό περιεχόμενο, στο γενικό-τερο νοηματικό πλαίσιο του κειμένου μας.

140: Ο στίχος αυτός παρέχει σημαντικές πληροφορίες για την ιδεολογία του συντάκτη του κειμένου μας, όσον αφορά τη στάση του απέναντι στην εκκλησιαστική και την κοσμική εξουσία της εποχής του.

146: *Λαλάδες*, από το *λαλάς*, ο: ευνούχος (βλ. Π. Βλαστός, *ό.π.*, σ. 377), ο θείος (βλ. Ν. Ανδριώτης, *ό.π.*, σ. 181) ή ο παιδαγωγός (Εμμ. Κριαράς, *ό.π.*, 9, Θεσσαλονίκη 1985, σ. 83 και Γεωργακάς, *ΑΘΛΓΘ* 14 (1948-49) 78). Στο συγκεκριμένο χωρίο νομίζω ότι ταιριάζει η πρώτη σημασία της λέξης, αυτή του ευνούχου. Ο Κριαράς την ετυμολογεί από το περσοτουρκικό *lala*.

148: Πρόκειται για παραφθορά γραφικής εκφράσεως, της *Τι δέ βλέπεις τὸ κάρφος τὸ ἐν τῷ ὀφθαλμῷ* (*Ματθαῖος* 7,3): για παρόμοιες εκφράσεις της Καινῆς Διαθήκης βλ. C. Bruder, *Concordantiae omnium vauum Novi Testamenti Graeci*, Leipzig 1888, σ. 483.

153: Στο χειρόγραφο παρεμβάλλονται εδώ δύο στίχοι καραμανλίδικοι, χωρίς συνάφεια με το υπόλοιπο κείμενο, που μάλλον προστέθηκαν από τον γραφέα,

κατά την αντιγραφή από το χαμένο ή λανθάνον σήμερα αρχικό κείμενο. Στην ίδια διαδικασία οφείλονται, κατά τυχαίες παρανοήσεις ή αδυναμίες κατανοήσεως του αντιγραφέα, και τα μετρικά χάσματα που διαπιστώνονται σε διάφορους στίχους του κειμένου μας, μερικές από τις οποίες αποκαθίστανται στην παρούσα έκδοση. Η ερμηνεία των στίχων αυτών, κατά τον τουρκολόγο Dr H. Kandler είναι η ακόλουθη: *Στα σπίτια των ιμάμηδων υπάρχουν μπουρέκι και μπακλαβάς / δώσε σε σένα και σε μένα λίγο, είναι ανάγκη, όμως δεν υπάρχει καθόλου.*

165-166: Η αρχική έμπνευση των στίχων ίσως μπορεί να εντοπιστεί στο καινοδιαθηκικό *τί γάρ ὠφελεῖται ἄνθρωπος, ἐὰν τὸν κόσμον ὅλον κερδήσῃ, τὴν δὲ ψυχὴν αὐτοῦ ζημιωθῇ;* (Ματθαῖος 1στ', 16).

173: Ο στίχος αποτελεί ένδειξη για τη συνέχιση των επιδημιών και μετά το συγκεκριμένο γεγονός που περιγράφει το κείμενό μας. Το δεδομένο αυτό επαληθεύεται και από τη συγκριτική ανάγνωση των πηγών, σύμφωνα με τις οποίες μετά το 1778 η πανούκλα κάνει συνεχώς αισθητή την παρουσία της στον ελληνικό χώρο μέχρι τα τέλη του αιώνα, με εξαίρεση το 1786 και το 1798 (βλ. Κ. Κωστής, «Χρονογραφία της πανώλης... 2», *ό.π.*, σ. 127, όπου και συζήτηση των σχετικών πληροφοριών που παρέθεσε παλαιότερα ο D. Panzac).

174: Η λ. *σουπουρδίζουν* ίσως έχει εδώ την έννοια του σαρώνω, οπότε μπορεί να συσχετισθεί με την τουρκική λ. *süprüge*: σκούπα (βλ. Σπ. Αθανασιάδης, *Τουρκοελληνικό Λεξικό*, Αθήνα (χ.χρ.), σ. 187).

187: Υπόκειται εδώ η αντίληψη για το δυσοίωνο και το απεχθές των δίσεκτων χρόνων, όπως αυτή απαντά συχνά στα αντίστοιχα δημώδη και λαϊκά ελληνικά κείμενα (βλ. Μ. Γ. Βαρβούνης, «Όψεις της καθημερινής ζωής στην Τραπεζούντα του 14ου αιώνα. Η μαρτυρία του “Ωροσκοπίου της τραπεζούντος” (1336)», *Αρχαίον Πόντου* 45 (1994) 18 κ.ε.).

195: Η λ. *πάνθημος* ίσως δηλώνει μια γενική αποδοχή, σχετιζόμενη με το επίθ. *πανθομολόγητος* και το επίρρ. *πανθομολογουμένως*, που έχουν αυτή ακριβώς την έννοια (βλ. Στ. Κουμανούδης, *Συναγωγή νέων λέξεων υπό των λογίων πλασθεισών από της αλώσεως μέχρι των καθ' ημάς χρόνων*, Αθήνα 1980², σ. 765).

201: *Πριχοῦ*, επίρρ.: *πριν* από το *πριν* + λατ. *prius* > *πριου* > *πριγοῦ* > *πριχοῦ* ή το *πρίν* ή (βλ. Ν. Ανδριώτης, *ό.π.*, σ. 295 και Γ. Χατζιδάκης, *Μεσαιω-*

νικά... ό.π., 2, σ. 152). Οι διατυπώσεις και οι εικόνες των στ. 201-204 έχουν σαφείς επιδράσεις από αντίστοιχα χωρία της καινοδιαθηκικής Αποκαλύψεως, που ως εσχατολογικό κείμενο θεωρείται αντιπροσωπευτικό των «εσχάτων» που με τη σειρά τους συνδέονται με την επιδημία πανούκλας και τις φυσικές καταστροφές που περιγράφονται στο κείμενό μας, ως αποκαλυπτικά σημεία τους.

213: Πρόκειται για αναφορά στη γνωστή παλαιδιαθηκική ιστορία για τον Πάγκαλο Ιωσήφ, βλ. Ed. Hatch - H. Redpath, *A Concordance to the Septuagint. Supplement*, Oxford 1906, σ. 94, όπου οι σχετικές παραπομπές.

215: Κατά πάσα πιθανότητα πρόκειται για αναφορά στο γνωστό φόρο της δεκάτης, η απόδοση του οποίου συνδέεται με την υπόθεση της ψυχικής σωτηρίας.

219: Καινοδιαθηκική αναφορά, από το ευαγγελικό χωρίο *οί τελῶναι καί αἱ πόρνοι προάγουσιν ὑμᾶς εἰς τὴν Βασιλείαν τοῦ Θεοῦ* (Ματθαίος 21, 31-32).

222: Πρβλ., για την ιστορία της μετάνοιας του ληστή επί του σταυρού, την αναφορά του Λουκά, κγ' 32-49.

225: Πρβλ. την αντίστοιχη και ανάλογη διατύπωση στον πρώτο στίχο του Ερωτόκριτου του Βιτσέντζου Κορνάρου: *Τοῦ κύκλου τὰ γυρίσματα π' ἀνεβοκατεβαίνου / καὶ τοῦ τροχοῦ π' ὄρες ψηλὰ κι ὄρες στὰ βάθη πηαίνου* (έκδ. Στ. Αλεξίου, Αθήνα 1986²).

227: Πρβλ. τα πολυτελή ἀράχνια ὑφάσματα των Βυζαντινῶν πηγῶν, που ονομάστηκαν έτσι ακριβῶς λόγω της υπερβολικής τους λεπτότητας (βλ. Μ. Γ. Βαρβούνης, *Ὀψεις...*, ό.π., σ. 34).

241: Αντίστοιχες διατυπώσεις, ὅσον αφορά το φοβερό περιεχόμενο του Ἄδη, υπάρχουν και σε ελληνικά δημοτικά τραγούδια, ιδίως μοιρολόγια και κάλαντα του Λαζάρου, όπου ο ίδιος ο Λάζαρος διηγείται τα πάθη του κατά την πρόσκαιρη εμπειρία του από τον Κάτω Κόσμο (βλ. W. Puchner, «Südosteuropäische Versionen des Liedes von "Lazarus Redivivus"», *Jahrbuch für Volksliedforschung* 24 (1979) 81-126).

247-254: Οι στίχοι αυτοί παρουσιάζουν επιδράσεις από τον υμνογραφικό κύκλο των παρακλήσεων προς την Παναγία.

276-277, 295: Πρόκειται για χρονολογικό προσδιορισμό σχετικό με τη συγγραφή του κειμένου μας· η προ του Πάσχα περίοδος, με το ιδιαίτερο θρη-

σκευτικό της κλίμα, προσφέρεται για ηθικολογικές τοποθετήσεις, όπως αυτές του κειμένου μας.

312: Πρβλ. το καινοδιαθηκικό *αίτεῖτε, καὶ λήψεσθε* (Ιωάννης 16,24): για παρόμοια χωρία της Καινής Διαθήκης βλ. C. Bruder, *ό.π.*, σ. 17.

Μ. Γ. ΒΑΡΒΟΥΝΗΣ

SUMMARY

M. G. Varvounis, *An Unpublished «Plaint for Constantinople» in a Codex in the Monastery of the Great Archangels, Grevena.*

The writer presents and comments on an unpublished text in a fragment of a manuscript in the Monastery of the Archangels, Grevena, concerning a plague epidemic in Constantinople. He also includes comments based on historical data and folklore relating to the sources of the text and the various references it contains, the historical circumstances, the cultural environment, and how a reading of the poem can shed light on the historical context of the period to which it refers.